

Könyvek Budapest centenáriumára

Dokumentumkötetek

Az egykori Pest, Buda és Óbuda fővárossá egyesítésének centenáriumára megjelent művek közül elsőnek Budapest Főváros Levéltárának nagy kiadói vállalkozását kell megemlíteni. A történeti irodalomban való búvárkodás egyik legizgalmasabb területe mind a kutatók, mind a téma iránt érdeklődő olvasók számára az adott korok eredeti dokumentumainak megismerése. A fővárosi levéltár négykötetes dokumentum-gyűjteménye eddig túlnyomórészt kiadatlan forrásanyagot tár az olvasók elé. A dokumentumok a török hódoltság megszűnésétől Nagy-Budapest kialakulásáig terjedő időszakot ívelik át, és e korszak legfontosabb történelmi eseményeiről, társadalmi, gazdasági jelenségeiről „elsőkézből” tudósítanak. A *Források Budapest múltjából* négy kötetének dokumentumai a korabeli város mindennapi életét, hangulatát is érzékeltetni kívánják olvasóikkal.

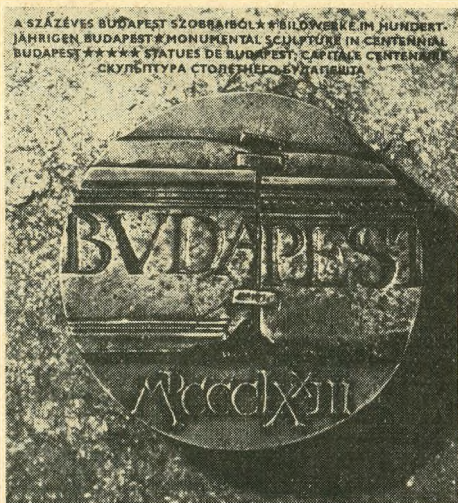
A forrásgyűjtemény első kötete Budapest történetét Buda 1686. évi visszafoglalásától Buda, Pest és Óbuda 1873. évi egyesítéséig mutatja be. Ebben a kötetben három önálló település (Buda főváros, Pest város és Óbuda mezőváros) történetének dokumentumai illusztrálják: hogyan váltak a török uralom alól felszabadult testvérvárosok romokban he-

verő, kiváltságaiktól és országos jelentőségűktől megfosztott, csekély népességű kisvárosokból az ország közigazgatási, szellemi központjává, valódi fővárossá. A kötet 174 dokumentumát az alábbi nagyobb időkörök szerint csoportosította a szerkesztő: Pest, Buda és Óbuda fejlődése 1686-tól 1847-ig; Buda és Pest szerepe és élete a forradalom és szabadságharc idején; a három város az abszolutizmus és a kiegyezés korában, végül e városok egyesítésének dokumentumai.

A második kötet anyaga a főváros egyesítésétől, 1873-tól 1919-ig, a Tanácsköztársaság leveréséig terjed. A három város egyesítésében öltött testet Budapest számára a kiegyezés, ez indította el a modern kapitalista fejlődést, az egységes várospolitika kialakítását, az európai méretű városrendezést, a gazdasági élet és a közlekedés fejlődésével párhuzamosan haladó közoktatási és kommunális hálózat kiépülését. Ebben az időszakban indult el fővárosunk a XIX. századi modern nagyvárosi fejlődés útján. A dokumentumok bemutatják azonban a tőkés fejlődés árnyoldalát is: a lakásnyomort, a munkásság mind elviselhetlenebb élet- és munkakörülményeit, politikai elnyomását, a liberális városvezetés csődjét, mindazt a kapitalizmus szülte szenvedést, amit az első világháború tetőzött be. A főváros fejlődésének folya-

Budavár látképe a Schedel-féle világrónikából (1493)

matában súlyos megrázkódtatást jelentettek az első világháború éveit. A háborús, majd a forradalmi Budapestről szóló dokumentumok sok újat is elmondanak. Érzékeltetik, hogy a fővárosi dolgozók tömegmozgalmi milyen közvetlenül hatottak a forradalom sorsának alakulására. Elmondják, hogyan jelentkezett véleményével a munkáspárt a várospolitikai élet kérdéseiben, majd a Tanácsköztársaság időszakában mi mindent valósított meg a legjobbak akarata, hite a rendelkezésre álló csekély erőforrásokkal. A kötet 211 dokumentuma az egyesítéstől az első világháborúig, majd annak kitörésétől 1918-ig, végül a polgári forradalomtól a Tanácsköztársaság leveréséig terjedő három időkorban tárja elénk anyagát.

A később megjelenő harmadik kötet a Tanácsköztársaság leverésével, a munkáshatalom vérbefojtásával megkezdődött és Budapest felszabadításával bevégződött negyedszázad időszakának dokumentumait adja közre. A negyedik kötet pedig a felszabadulástól Nagy-Budapest kialakulásáig terjedő, mindössze öt esztendő forrásából válogat. Ez a rövid időszak — Budapest történetének egyik kiemelkedő jelentőségű esztendeje — egyenes korszaknak tekinthető. A háború pusztította Budapest a népi demokratikus forradalom talaján ismét kivívta fővárosi rangját, a lakosság zömét kitevő munkásszótály a tanácsrendszer megalkotásával kézbe vette a város irányítását. (A tanácsrendszer megalakulásának negyedszázados évfordulójára várhatjuk az 1950—1970-es esztendő legjellemzőbb dokumentumait ismertető kötet megjelenését.)

A kötetek dokumentumanyaga rendkívül változatos. Levelek, naplók, jogsza-

bályok, jelentések, útirajzok, kortársak írásai, adattárak részletei és sok más forrás ad bőséges információt. A kötetek fejezetei előtt rövid bevezetők tájékoztatnak az adott korszak legfontosabb történeti eseményeiről, jelenségeiről és a dokumentumokról. A részletes tartalomjegyzékkel ellátott köteteket időrendi táblázatok is kiegészítik.

Társadalom és gazdaság

A monografikus feldolgozások között kiemelkedő fontosságú a Közgazdasági és Jogi, valamint a Kossuth Kiadó közös vállalkozásában megjelent összefoglalás: *a Budapest társadalmának és gazdaságának száz éve 1872/73—1973* című munka. Ez a kézikönyv, amely a centenárium kapcsán, de a későbbiekben is minden bizonnyal az egyik leggyakrabban forgatott tájékoztatói eszköz lesz, kitűnő példája annak, hogyan lehet egy nagyon szerteágazó témáról a lehető legtöbb információt adni, érdekesen, olvasmányosan, gazdaságos terjedelemben. Anyagát tizenkét nagy témacsoportra osztották a kötet szerkesztői, Bernát Tivadar és Viszkei Mihály. Az összefoglaló fejezetek felvázolják a földrajzi adottságok szerepét Budapest fejlődésében, különös tekintettel a forgalmi, éghajlati- és gyógytényezőkre; a továbbiakban történeti fejlődésében ismertetik meg az olvasót Budapest népesedésének alakulásával, a budapesti ipar és építőipar száz évével, a főváros mezőgazdaságával, közlekedésének elmúlt századával, kereskedelmi fejlődésével (a külkereskedelmi vonatkozásokkal is), a lakosság kommunális, szociális, kulturális ellátottságának változásaival; Budapest idegenforgalmával. Fontos fejezete a főváros közigazgatásának százéves történetét felvázoló összeállítás is, mely az önkormányzat fejlődéséről, a közigazgatási terület változásáról, a fővárosi közigazgatási szervek és a tanácsok fejlődéséről, feladatairól tájékoztat. E témáról a közművelődési könyvtárakban különösen kevés az irodalom, ismerete nélkül viszont nem adhatnak megfelelő város-történeti tájékoztatást. A következő nagy fejezet arról tanúskodik, hogy a főváros mindenkori léte, élete elválaszthatatlan a környező településgyűrű, az úgynevezett *budapesti agglomeráció* életétől. Megismerteti ennek kialakulását, településeit, funkcionális szerepét, gazdasági, munkaerőgazdálkodási, ellátási vonatkozásait, e települések kommunális és lakásellátásának helyzetét és problémáit. Külön fejezet foglalkozik Budapest helyének és szerepének elemzésével az ország társadalmi-gazdasági életében. Tájékoztató a termelési funkcióknak a fővárosba koncentrációjáról és

ennek következményeiről, Budapest gazdasági szerepének felszabadulás utáni megváltozásáról, a főváros jelenlegi társadalmi-gazdasági jelentőségéről.

Különösen érdekes a kötet zárófejezete, amely Budapest városfejlesztésének adatait különböző európai nagyvárosok adataival hasonlítja össze, térképes grafikonokkal is szemléltetve mondanivalóját.

A szép kiállítású kötet értékét sok táblázat és térkép emeli. Ezek együtt a főváros eddigi fejlődésének, az anyagi és szellemi kultúra időbeni változásának összefoglaló keresztmetszetét adják, s jól érzékeltetik a várospolitikai fejlődés főbb tényezőit. E kötetben megtaláljuk a téma fontosabb forrásmunkáinak felsorolását is, de sajnálatosan nélkülöznünk kell a tárgymutatót, ezért a könyvtárakban célszerű *analitikusan feldolgozni* „házi használatra”, hogy a tájékoztató szolgálat gyorsabban adhasson választ a hozzá intézett kérdésekre.

Terjedelmében lényegesen kisebb, s témájában is csak egy szűk, de annál fontosabb kérdéskört elemez *Tarjányi Sándor: A fővárosi törvény és módosításai* című kötete, amely a Budapesti Történeti Múzeum „Emlékek Budapest múltjából” sorozatának 18. köteteként látott napvilágot. E munka a különböző korszakokban hozott ún. „fővárosi törvények” tartalmát, társadalmi és politikai háttérét és közigazgatási következményeit ismerteti. Minden város történetének s a mindenkori várospolitikának egyik legfontosabb dokumentumai azok a jogszabályok, amelyek alapján a városigazgatás mechanizmusa kialakul és működik. Mögöttük mindig megláthatjuk az uralkodó társadalmi viszonyokat, politikai tendenciákat, azt, hogy kik, milyen eszközökkel, kiknek az érdekében „csinálják” a várospolitikát. A fővárosi törvények ismertetéséből kibontakozó fejlődéstörténeti kép nagyon tanulságosan illusztrálja a budapesti közigazgatás mindenkori politikai háttérét, s méltán tarthat igényt a történelem iránt érdeklődők figyelmére.

Városkép és művészet

A centenárium egyik kiemelkedő várostörténeti dokumentuma a Képzőművészeti Alap kiadásában megjelent városképgyűjtemény: a *Régi budai és pesti látképek* 24 lapból álló sorozata. Anyagát Wellner István válogatta s vezeti be. Ismerteti a képek témáját s felhívja a figyelmet az egyes ábrázolásoknak a város fejlődését, a városkép kialakulásának folyamatát mutató részleteire. Külön jegyzék sorolja fel a legfontosabb ikonográfiai adatokat, szövegfordításokat, az eredeti képek lelőhelyét s más fontos

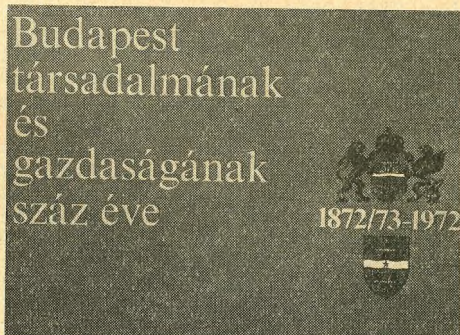
tudnivalókat. A sorozat első lapja Buda 1470 körüli látképét ábrázolja a Schedelféle világhatárképéből származó fametszeten. A zárókép Alt: Buda és Pest látképe 1853-ból. A csaknem négy évszázadot átívelő képanyag ostromábrázolásokat, városképeket, híres épületeket egyaránt megőrökít. Kiválóan felhasználható kiállítási célokra is.

Művészettörténeti jellegű a Corvina Kiadónál napvilágot látott kiadvány: *A százéves Budapest szobraiból*. A kötet 72 művészi fényképe az alkotások időrendjében mutatja be Budapest szobrainak legjavát s különösen a legújabbakkal okoz a várost az átlagosan jobban ismerőknek is meglepetést. A képjegyzék a szobrok alkotóinak nevét, az alkotás idejét és a mű jelenlegi helyét közli.

Meg kell említeni néhány közeljövőben megjelenő könyvet is. *Gerő László: Pest-Buda építészete az egyesítéskor* című munkájával az egyik mostanában gyakran elhangzó kérdésre válaszol: milyen volt fővárosunk 1873 táján? A szerző Pest—Buda—Óbuda fővárossá egyesítésének korát mutatja be, majd ismerteti fővárossá alakulásának *urbanisztikai* feltevéleit. Elemzése nyomán érzékelhetővé válik, hogy az egyesítés a főváros fejlődésének olyan lendületet adott, amely kiemelte a provinciális atmoszférából és elindította a világvárossá fejlődés útján. Ennek a korszaknak uralkodó építészeti stílusa a romantika s a koraeklektika volt. A szerző részletesen elemzi e két stílus hazai megjelenését, alkotásait és megismertet külföldi előzményeivel is. Az eklektikus építészet Budapest városképének szempontjából különösen fontos, főszerepet játszott a város mai arculatának kialakulásában. A kötet különleges — önmagában is muzeális — értéke: a kizárólag korabeli daguerrotípiákból és metszetekből álló illusztrációk.

Pillantás a jövőbe

Természetes, hogy a centenáriumi emlékezés, múltbanezés mellett felvetődik Budapest jövőjének kérdése is, a mind-

nyájunkat érintő és érdeklő közügy. A Műszaki Kiadó gondozásában jelenik meg a közeljövőben az a kötet, amely elénk vetíti a nem is olyan távoli képet, az életének újabb évszázadát kezdő Budapest jövőndő arcát. Kalauzunk *Preisich Gábor: Budapest jövője* című munkája. Kiindulópontja a főváros 1970-ben jóváhagyott rendezési terve s annak azóta keletkezett módosítása. Ebből a munkából megtudhatjuk, milyen ma és hogyan változik a jövőben a budapesti városkép, mit kell megőrizni s mit kell korrigálni a meglévőből annak érdekében, hogy az életének második évszázadába lépő fővárosunk még szebb, modernebb, egységesebb legyen.

S mire számíthatunk még a kiadók előzetes tájékoztatása alapján? Érdekesnek ígérkezik a Fővárosi Levéltár nagyrészt ismeretlen dokumentumai alapján összeállított kötet, melyet „*Fővárosunk története*” címmel a Corvina Kiadó jelentet meg. Ugyancsak Corvina-kiadvány lesz a nagysikerű *Budapest-*

enciklopédia a fővárosról szóló munkaeszköze. Az *Albanistica contemporanea* című kiadvány majd közre az európai fővárosok vezetőinek idei budapesti tanácskozásán elhangzott előadásokat. Ugyanitt folynak a *Budapest-lexikon* munkálatai is. A Magyar Helikon *Pest—Budai városképek* címmel 14 lapból álló színes litográfia-gyűjteményt jelentet meg. A miniatűr-könyvek kedvelői 107 művészi, dokumentumértékű fotót tartalmazó könyvet kaphatnak *Budapest 1873—1973* címmel, Gerelessy Ede válogatásában. Végül felhívjuk a figyelmet az 1970. évi népszámlálás *Budapest-kötetének* szöveges bevezető tanulmányára, amely részletes történelmi visszapillantást és elemzést ad a fővárosról a különböző korok népszámlálásainak és más statisztikai adatainak összehasonlító feldolgozása alapján. (A kötet 1973 elején a Statisztikai Kiadónál jelenik meg.)

Csomor Tibor

AZ ISMERTETETT MŰVEK

- Források Budapest múltjából. Szerk. Ságvári Ágnes. 1. Források Buda, Pest és Óbuda történetéhez. 1685—1873. Szerk. Bácskai Vera. 1971. Bp. Főv. Levéltára, 331 l. 2. Források Budapest történetéhez. 1873—1919. Szerk. H. Kohut Mária. 1971. Bp. Főv. Levéltára, 522 l.
- Budapest társadalmának és gazdaságának száz éve. Szerk. Bernát Tivadar—Viszkei Mihály. 1972. Közgazdasági és Jogi — Kossuth, 278 l.
- Tarjányi Sándor: A fővárosi törvény és módosításai. 1972. Budapesti Történelmi Múzeum, 112 l. (Emlékek Budapest múltjából 18.)
- Régi budai és pesti látványok. Vál. és bev. Wellner István. 1972. Képzőművészeti, 24 t.
- A százéves Budapest szobraiból. Bev. Németh Lajos. Fotó: Koffán Károly, Szekényi Károly. 1972. Corvina, 39 l., 72 t.

Előkészületben:

Gerő László: Pest-Buda építészete az egyesítéskor. 1972. Műszaki.

Preisich Gábor: Budapest jövője. 1972. Műszaki.